

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-18>

УДК 159.922.8:37.015.3

Наталя ХАНЕЦЬКА

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-9951-9106>

e-mail: khanetskan@khmnu.edu.ua

Алла ШЕРЕМЕТ

кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0008-9067-6747>

e-mail: allasher021069@ukr.net

Надія БОНДАР

здобувачка вищої освіти,
Хмельницький національний університет
e-mail: nadyagoretska@gmail.com

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КОУЧИНГУ У ЗАПОБІГАННІ БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ

У статті розглядається роль педагогічного коучингу у формуванні безпечного освітнього середовища та запобіганні булінгу серед учнів. Метою дослідження є аналіз впливу педагогічного коучингу на розвиток емоційної компетентності, зниження конфліктності та створення позитивної взаємодії в учнівських колективах. Визначено, що педагогічний коучинг є ефективним інструментом підтримки учнів у процесі розвитку навичок саморегуляції, емпатії та комунікації, які є надзвичайно важливими у профілактиці булінгу.

Практична частина дослідження проводилася серед 60 учнів Ліцею №2 Хмельницької міської ради середнього шкільного віку. 30 респондентів експериментальної групи брали участь у коучинговій програмі, спрямованій на підвищення емоційної компетентності. Програма включала серію тренінгових занять, індивідуальних консультацій та групових коучингових сесій. Основна увага приділялася розвитку навичок ідентифікації та управління власними емоціями, покращенню здатності учнів до конструктивного розв'язання конфліктів і створенню атмосфери взаємоповаги в колективах. Також проводилися практичні вправи, спрямовані на зменшення проявів агресивної поведінки, розвиток толерантності та соціальної згуртованості.

Результати дослідження показали позитивні зміни серед учасників програми: значно знизився рівень агресивності, збільшилася кількість ситуацій конструктивного вирішення конфліктів, учні демонстрували вищий рівень емпатії та готовності до взаємодії, також відзначали зменшення проявів булінгу, підвищення взаємодовіри та покращення емоційного клімату в класах. Водночас, зміни, які зафіксовані у контрольній групі, не є статистично значущими та не демонструють суттєвого покращення показників емоційної компетентності чи зниження рівня конфліктності.

На основі отриманих результатів зроблено висновок про високу ефективність педагогічного коучингу як інструменту профілактики булінгу серед учнів. Використання коучингового підходу сприяє не лише підвищенню емоційної компетентності, але й створенню умов для формування безпечного освітнього середовища, що є важливим аспектом сучасної педагогічної практики. Отримані результати можуть бути використані для розробки програм профілактики булінгу в закладах освіти.

Ключові слова: агресія, безпечне освітнє середовище, булінг, емоційна компетентність, конфліктність, педагогічний коучинг, учнівський колектив.

Natalya KHANETSKA, Alla SHEREMET, Nadia BONDAR
Khmelnitskyi National University

THE ROLE OF PEDAGOGICAL COACHING IN PREVENTING BULLYING AMONG STUDENTS

The article examines the role of pedagogical coaching in creating a safe educational environment and preventing bullying among students. The purpose of the study is to analyze the impact of pedagogical coaching on the development of emotional competence, reducing conflict and creating positive interaction in student groups. It was determined that pedagogical coaching is an effective tool for supporting students in the process of developing self-regulation, empathy and communication skills, which are extremely important in preventing bullying.

The practical part of the study was conducted among 60 students of Lyceum No. 2 of the Khmelnytsky City Council of middle school age. 30 respondents of the experimental group participated in a coaching program aimed at increasing emotional competence. The program included a number of trainings, individual consultations and group trainings. The main focus was on developing the skills of identifying and managing one's own emotions, improving students' ability to constructively resolve conflicts, and creating an atmosphere of mutual respect in teams. Practical classes were also held to reduce manifestations of aggressive behavior, develop tolerance, and social cohesion.

The results of the study showed positive changes among the program participants: the level of aggressiveness significantly decreased, the number of situations of constructive conflict resolution increased, students demonstrated a higher level of empathy and readiness for interaction, and also noted a decrease in manifestations of bullying, increased mutual trust, and improved emotional climate in classes. At the same time, the changes recorded in the control group are not statistically significant and do not indicate a reliable improvement in emotional competence indicators or a decrease in the level of conflict.

Based on the results obtained, a conclusion was drawn about the high effectiveness of pedagogical coaching as a tool for preventing bullying among students. The use of a coaching approach contributes not only to the improvement of emotional competence, but also to the creation of conditions for the formation of a safe educational environment, which is an important aspect of modern pedagogical practice. The results obtained can be used to develop bullying prevention programs in educational institutions.

Keywords: aggression, safe educational environment, bullying, emotional competence, conflict, pedagogical coaching, student team.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Перед сучасною системою освіти постала низка викликів, серед яких особливе місце займає проблема булінгу. Булінг – це систематичне цькування, яке проявляється в агресивній поведінці одних учнів щодо інших і включає фізичне, вербальне або соціальне насильство. Це явище не лише руйнує міжособистісні стосунки, але й створює несприятливий психологічний клімат в освітньому середовищі, негативно впливаючи на всіх його учасників. Булінг сприяє розвитку тривожності, зниженню

самооцінки, депресивних станів у жертв, провокує агресивну поведінку у кривдників, а також формує почуття безпорадності у свідків.

Незважаючи на активні зусилля педагогів, психологів і соціальних працівників, проблема булінгу залишається поширеним явищем у закладах освіти. Сучасні підходи до вирішення цього питання часто зосереджуються на дисциплінарних заходах або разових психологічних втручаннях, які, хоча й мають певний ефект, не усувають глибинних причин конфліктної поведінки. Такий підхід недостатньо враховує необхідність формування в учнів стійких соціальних, емоційних та комунікативних навичок, які дозволяють не лише ефективно вирішувати конфлікти, але й запобігати їх виникненню.

Одним із перспективних напрямків у цьому контексті є педагогічний коучинг – інноваційний метод, що передбачає взаємодію педагога з учнями у форматі партнерства. Коучинг спрямований на розвиток потенціалу особистості, формування самосвідомості, самооцінки, саморегуляції та рефлексивних здібностей. Його головною особливістю є створення підтримуючого середовища, у якому кожен учень може відчувати себе почутим, визнаним і зрозумілим [4]. Педагогічний коучинг спрямований не лише на вирішення конкретних проблем, але й на формування стійкої внутрішньої мотивації до особистісного зростання, налагодження позитивних стосунків з однолітками та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій [1, с. 19].

В умовах зростання масштабів булінгу в освітніх закладах виникає потреба у науково обґрунтованих методах профілактики цього явища. Наукові дослідження свідчать, що коучинговий підхід має значний потенціал у контексті попередження булінгу, оскільки сприяє формуванню таких важливих якостей, як емпатія, толерантність, повага до думки інших, а також розвиток навичок асертивної поведінки. Водночас, у сучасній науковій літературі спостерігається недостатнє висвітлення питань практичного застосування педагогічного коучингу для запобігання булінгу серед учнів. Бракує системного підходу до інтеграції коучингових технологій в освітній процес, а також емпіричних досліджень, які б підтверджували ефективність таких підходів [8].

Таким чином, проблема полягає у необхідності розробки та впровадження ефективних педагогічних стратегій на основі коучингового підходу, які були б спрямовані не лише на подолання наслідків булінгу, а й на його профілактику через формування позитивної соціально-психологічної атмосфери у класах. Особливої актуальності ця проблема набуває у світлі сучасних викликів, таких як

зростання психоемоційної напруги серед учнів, поширення агресивних форм взаємодії, а також потреба у розвитку стійких морально-етичних засад поведінки у дітей та молоді.

Педагогічний коучинг може стати ефективним інструментом створення безпечного освітнього середовища, проте для цього необхідно розробити та апробувати методики, які дозволять інтегрувати цей підхід у діяльність сучасних закладів освіти [7, с. 63]. Це обумовлює актуальність дослідження, спрямованого на вивчення ролі педагогічного коучингу у запобіганні булінгу серед учнів, що дозволить запропонувати нові теоретичні й практичні рішення для забезпечення гармонійного розвитку школярів.

Аналіз досліджень та публікацій

Булінг у шкільному середовищі залишається серйозною соціально-психологічною проблемою, яка потребує комплексних та інноваційних підходів для її подолання. У цьому контексті педагогічний коучинг набуває значної уваги як інструмент не лише для підвищення навчальної мотивації, а й для формування безпечного та толерантного освітнього середовища. Аналіз досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців дозволяє визначити ключові аспекти використання педагогічного коучингу у запобіганні булінгу.

У зарубіжній науковій літературі значний акцент робиться на формуванні соціально-емоційних навичок через педагогічний коучинг як механізму профілактики булінгу. Наприклад, дослідження Д. Ольвеуса підтверджує, що розвивальні програми, які включають елементи коучингу, сприяють зниженню агресивної поведінки серед учнів. Коучинговий підхід акцентує увагу на індивідуальній роботі з учнями, допомагаючи їм усвідомлювати свої емоції, будувати ефективні комунікаційні стратегії та вирішувати конфлікти ненасильницькими методами. Дослідження М. Кярня та її колег підкреслюють важливість інтеграції коучингових практик у систему шкільного менторства. У своєму дослідженні автори демонструють, що такі програми знижують рівень булінгу та підвищують рівень соціальної згуртованості й емпатії серед учнів. П. Сміт і Ш. Шарп вказують, що педагоги, які проходять тренінги з коучингових технологій, ефективніше взаємодіють з учнями, проявляючи високий рівень емоційної компетентності [2, с.144].

В Україні проблема запобігання булінгу є пріоритетною у системі освіти, що обумовлює зростання інтересу до педагогічного коучингу як профілактичного інструменту. Дослідження О. Іванової демонструє, що коучинг допомагає знизити рівень тривожності учнів та

формувати навички конструктивного вирішення конфліктів. Учасники програми коучингу виявляли вищу готовність до співпраці та взаємної підтримки, що суттєво зменшувало ризики виникнення булінгу. Л. Кравченко досліджує вплив коучингу на формування толерантного ставлення серед учнів. Авторка зазначає, що групові коучингові сесії сприяють розвитку емпатії, здатності до співпереживання та взаємоповаги. Це знижує прояви вербальної та фізичної агресії, які є ключовими формами булінгу. Практичний аспект педагогічного коучингу детально розглянуто в роботах Т. Голубенко. Дослідниця пропонує інтеграцію коучингових стратегій у виховну роботу класного керівника та підкреслює важливість регулярного зворотного зв'язку з учнями для попередження міжособистісних конфліктів [6, с. 28].

Таким чином, аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень свідчить, що педагогічний коучинг є ефективним інструментом профілактики булінгу. Зарубіжні автори більше акцентують увагу на системному підході, інтегруючи коучингові практики в загальношкільні програми, тоді як вітчизняні дослідники зосереджуються на індивідуальній роботі з учнями та специфіці виховного процесу. Спільним є те, що коучинг сприяє розвитку важливих соціальних компетенцій: емпатії, толерантності і комунікабельності [3, с. 8].

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження ролі педагогічного коучингу у формуванні безпечного освітнього середовища та запобіганні булінгу серед учнів шляхом аналізу його впливу на розвиток емоційної компетентності, зниження конфліктності та створення позитивної взаємодії в учнівських колективах.

Виклад основного матеріалу

Педагогічний коучинг є одним із ефективних інструментів для розвитку особистісного потенціалу учнів, формування їх соціальних навичок та емоційної компетентності. У педагогічному контексті коучинг передбачає не лише передачу знань, але й активне залучення учнів до саморозвитку та рефлексії. Згідно К. Роджерса, педагогічний коучинг орієнтується на індивідуальні потреби учнів, даючи їм можливість стати активними учасниками власного навчання, знижуючи таким чином стресові ситуації та рівень агресії, що часто спостерігаються в класах, де відсутня адекватна система підтримки та розвитку емоційної компетентності. На думку В. Гріна, коучинг допомагає формувати у дітей уміння критично мислити, вирішувати проблеми та будувати здорові стосунки з однолітками [5, с. 45].

Емоційна компетентність є важливим компонентом психологічного розвитку учнів та включає в себе здатність розпізнавати та регулювати власні емоції, а також розуміти й ефективно взаємодіяти з емоціями інших. Згідно Р. Гоулмана, цей аспект має безпосереднє значення для запобігання булінгу, оскільки більшість конфліктних ситуацій між учнями виникають через недооцінку або невміння керувати власними емоціями. Рівень емоційної компетентності визначає здатність учнів вирішувати конфлікти мирним шляхом, без застосування агресії. Дослідження, проведені М. Саловеєм та Дж. Майер, вказують на те, що високий рівень емоційної інтелігентності у дітей знижує ймовірність виникнення насильницької поведінки, включаючи булінг, оскільки такі діти краще розуміють свої емоції та можуть керувати ними в соціальних ситуаціях. Відповідно до теорії емоційної компетентності, запропонованої Дж. Майером та Д. Карузо, важливою є також здатність до емпатії – уміння розуміти емоції інших людей та відповідно реагувати на них. Це забезпечує розвиток соціальних зв'язків та співчуття серед учнів, що є необхідним для створення безпечного і підтримуючого середовища в класі.

Булінг – це форма агресивної поведінки, що проявляється у фізичному або психологічному насильстві над слабкими або вразливими особами в колективі. Науковці визначають булінг як систематичне повторюване порушення норм взаємодії, що має негативний вплив на учасників цього процесу, спричиняючи емоційні, психічні та соціальні проблеми. Булінг чинить руйнівний вплив на особистість учня, сприяючи зниженню самооцінки, розвитку депресивних симптомів та соціальної ізоляції [4].

Профілактика булінгу в школі є необхідною умовою для створення безпечного освітнього середовища. Дослідження Дж. Слі показують, що вкрай важливо не лише реагувати на факти булінгу, а й запобігати їх появі через застосування комплексних програм, які включають розвиток соціальних та емоційних навичок учнів, навчання саморегуляції емоцій і управління конфліктами через техніки активного слухання, конструктивного вирішення проблем та розвитку комунікативних умінь. Згідно з підходом, розробленим П. Кейсі, коучинг має бути інтегрований в навчальний процес як невід'ємна частина розвитку емоційної компетентності учнів. Через цей процес учні вчаться усвідомлювати свої емоції, розуміти їх причини і вчитися адаптувати свої реакції до соціальних ситуацій, що сприяє уникненню агресії та булінгу.

Емпіричне дослідження було організоване з метою вивчення ефективності педагогічного коучингу в профілактиці булінгу серед

учнів. Дослідження проводилося на базі Ліцею № 2 Хмельницької міської ради, у якому брали участь учні 7-9 класів. Всього у дослідженні взяли участь 60 учнів, що дозволило отримати репрезентативну вибірку для вивчення ефективності запропонованої програми коучингу. У дослідженні брали участь учні віком 12-15 років, розподілені на дві групи: експериментальна група (30 учнів), яка брала участь в коучинговій програмі, спрямованій на підвищення емоційної компетентності та профілактику булінгу та контрольна група (30 учнів), яка не брала участі в коучингових заняттях і продовжувала навчатися за стандартною шкільною програмою без спеціальної педагогічної підтримки щодо розвитку емоційної компетентності. Усі учасники були обрані на основі випадкової вибірки серед учнів, які погодилися на участь у дослідженні. Погодження на участь в експерименті було отримано від батьків учнів та адміністрації навчального закладу.

Коучингова програма включала 12 занять, які проводилися протягом трьох місяців. Основні теми та методи коучингових занять:

1. Заняття з емоційної саморегуляції. Учні вивчали способи розпізнавання і регулювання власних емоцій, оволодівали методами зниження стресу та керування агресивними реакціями.

2. Розвиток комунікативних навичок. Вивчалися основи конструктивного спілкування, активного слухання та використання технік для вирішення конфліктів без застосування насильства.

3. Робота з груповими динаміками. Заняття з розвитку колективної співпраці, включаючи командні вправи, що сприяли формуванню довіри і підтримки серед учнів.

4. Аналіз реальних ситуацій булінгу. Учні досліджували реальні ситуації булінгу та інші конфліктні моменти, застосовуючи набуті коучингові навички для їх вирішення.

Програма проводилася в групах по 10 осіб, що дозволяло забезпечити індивідуальний підхід до кожного учня і створити комфортну атмосферу для обміну досвідом і навчання. Для збору та аналізу даних учасники заповнювали анкети до та після проведення коучингової програми, щоб оцінити зміни в рівні агресії, емоційної компетентності та готовності до вирішення конфліктів без насильства. Для вимірювання рівня агресії використовувався опитувальник Басса-Даркі, який дозволив оцінити різні форми агресивної поведінки, зокрема фізичну, вербальну та інтерперсональну агресію. Для оцінки емоційної компетентності учнів використовувався тест на емоційну компетентність (Emotional Competence Inventory). Також спостереження за поведінкою учнів під час коучингових занять та в навчальному процесі дозволило зафіксувати зміни в їхній поведінці, зокрема

зменшення агресивних проявів і збільшення кількості позитивних взаємодій.

Емпіричне дослідження проходило у кілька етапів. На початковому етапі проводилося тестування учнів контрольної та експериментальної груп з метою встановлення початкових рівнів агресії та емоційної компетентності. Основний етап передбачав проведення коучингових занять для експериментальної групи, а також спостереження за їхньою поведінкою у щоденних ситуаціях у школі. Водночас з цим проводилося моніторингове спостереження за учнями контрольної групи. Наприкінці дослідження учасники обох груп повторно проходили тестування для оцінки змін у рівні агресії та емоційної компетентності, а також проводилося інтерв'ю з учителями та учнями для аналізу результатів. Результати порівнювались між експериментальною та контрольною групами для оцінки ефективності педагогічного коучингу в запобіганні булінгу та розвитку емоційної компетентності. Усі учасники дослідження були інформовані про мету, методи та можливі результати дослідження. Всі процедури були спрямовані на забезпечення добробуту учасників та дотримання етичних стандартів. Дослідження проводилося відповідно до принципів конфіденційності та добровільної участі.

Емпіричне дослідження показало суттєві зміни в поведінці учнів експериментальної групи порівняно з контрольною групою. Виявлено покращення в емоційній компетентності, зниження рівня агресії та значне поліпшення взаємодії між учнями. За результатами опитувальника Басса-Даркі, рівень агресії у учнів експериментальної групи знизився на 25% після проходження коучингової програми. Це було відзначено в таких формах агресії: фізична агресія зменшилася на 30%, вербальна агресія знизилася на 20%, інтерперсональна агресія знизилася на 22%. У контрольній групі зміни були незначні: зниження рівня агресії не перевищувало 5-7%, що підтверджує ефективність педагогічного коучингу в профілактиці булінгу.

За результатами тесту на емоційну компетентність, учні експериментальної групи продемонстрували значне покращення: рівень емоційної саморегуляції збільшився на 40%, здатність до емпатії покращилася на 35%, а соціальна адаптація та комунікативні навички підвищилися на 30%. Тоді як, у контрольній групі зміни були мінімальними, зростання емоційної компетентності склало лише 5-10%.

Також спостереження показали суттєві зміни у взаємодії учнів, що брали участь у коучинговій програмі: кількість конфліктних ситуацій у класах експериментальної групи зменшилася на 40%, а кількість позитивних взаємодій між учнями (взаємодопомога,

співпраця, конструктивне вирішення конфліктів) збільшилася на 45%. Виявлено, що 80% учнів експериментальної групи почали активно залучатися до колективної роботи (у контрольній групі цей показник був на рівні 50%).

Інтерв'ю з учителями та учнями показали позитивні зміни соціально-психологічного клімату класу. 90% учителів зазначили, що після коучингової програми знизився рівень насильницької поведінки та агресії серед учнів експериментальної групи. 85% учнів експериментальної групи відзначили, що вони стали краще розуміти свої емоції та почали застосовувати отримані навички для вирішення конфліктів. Відзначено, що 70% учнів відчули підвищення довіри до своїх однокласників і вчителів, що позитивно вплинуло на соціальний клімат у класах.

Контрольна група не продемонструвала суттєвих змін у поведінці учнів. Рівень агресії знизився на 7%, а емоційна компетентність збільшилася на 8-10%. Це свідчить про те, що стандартні методи виховання і навчання не чинять такого ефекту, як педагогічний коучинг, для запобігання булінгу та розвитку емоційної компетентності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведене дослідження підтвердило високу ефективність педагогічного коучингу як інструменту профілактики булінгу серед учнів. Виявлено значне зниження рівня агресії та поліпшення емоційної компетентності в учнів експериментальної групи у порівнянні з контрольною групою. Також коучинг сприяв покращенню взаємодії між учнями, зменшенню конфліктних ситуацій та підвищенню рівня довіри у колективі. Учні, які брали участь у програмі, почали активно застосовувати навички для конструктивного вирішення конфліктів, що позитивно вплинуло на атмосферу в класах.

Програма коучингу дозволила учням покращити свої навички саморегуляції, емпатії та соціальної адаптації, що сприяло зменшенню проявів булінгу та агресивної поведінки. Це підтверджує важливість розвитку емоційної грамотності як складової психологічного благополуччя учнів. Результати дослідження вказують на важливість впровадження педагогічного коучингу в загальноосвітніх навчальних закладах як одного з ефективних методів запобігання булінгу, розвитку соціальних та емоційних навичок учнів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розширенні вибірки учасників та довгостроковому моніторингу ефекту впливу

педагогічного коучингу. Для більш глибокого розуміння ефективності коучингу на рівні шкільних колективів доцільно провести дослідження серед більшої вибірки учнів, включаючи різні типи навчальних закладів та різні вікові групи. Це дозволить отримати якісні репрезентативні дані та виявити специфічні особливості впливу коучингу в різних контекстах. Також, оскільки дослідження зосереджувалося на короткострокових змінах, подальші розвідки повинні включати довгостроковий моніторинг для оцінки стійкості отриманих результатів. Це допоможе визначити, чи зберігаються позитивні зміни у поведінці та емоційній компетентності учнів через певний період після завершення коучингової програми.

Література

1. Аtkінсон М. Наука і мистецтво коучинга: Внутрішня динаміка. Київ : Companion Group, 2009. 208 с.
2. Белашева І.В. Емоційна компетентність як критерій і ресурс психологічного здоров'я особистості. *Акмеологія*, 2016. № 3. С. 143-152.
3. Братко М. Академічний коучинг: зміст поняття та сутність діяльності. *Педагогічна освіта : Теорія і практика*. Психологія. Педагогіка, 2022. № (37 (1)), С. 6-13.
4. Зеленін В. В. Освітній коучинг як акмецентрична система інноваційних педагогічних технологій. *Наукові перспективи*, 2022. № 10 (28). С. 370–385.
5. Зирянова Н.М. Коучинг в навчанні підлітків. *Вісник практичної психології освіти*. 2004. № 1. С. 46-49.
6. Кострова Ю.Б., Шибаршина О.Ю. Коучинг як інноваційна освітня технологія. *Освітні ресурси і технології*. 2019. № 2 (27). С. 27-32.
7. Петренко О. Педагогічний коучинг у діяльності вчителя в контексті реалізації концепції «Нова українська школа». *Нова педагогічна думка*, 2018. № 1 (93). С. 62-66.
8. Степикіна Т. Метод коучингу в системі шкільної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2012. № 22 (257). С. 84-91.

References

1. Atkinson M. Nauka i mystetstvo kouchynha: Vnutrishnia dynamika. Kyiv: Companion Group, 2009. 208 s.
2. Belasheva I. V. Emotsiina kompetentnist yak kryterii i resurs psykholohichnoho zdorovia osobystosti. *Akmeolohiia*, 2016. № 3. С. 143-152.
3. Bratko M. Akademichniy kouchynh: zmist poniattia ta sutnist diialnosti. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*, 2022. № (37 (1)), S. 6-13.

4. Zelenin V. V. Osvitnii kouchynh yak akmetentrychna systema innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii. *Naukovi perspektyvy*, 2022. № 10 (28). S. 370-385.
5. Zyrianova N. M. Kouchynh v navchanni pidlitkiv. *Visnyk praktychnoi psykholohii osvity*. 2004. № 1. S. 46-49.
6. Kostrova Yu. B., Shybarshyna O. Yu. Kouchynh yak innovatsiina osvithna tekhnolohiia. *Osvitni resursy i tekhnolohii*. 2019. № 2 (27). S. 27-32.
7. Petrenko O. Pedahohichni kouchynh u diialnosti vchytelia v konteksti realizatsii kontseptsii «Nova ukrainska shkola». *Nova pedahohichna dumka*, 2018. № 1 (93). S. 62-66.
8. Stepykina T. Metod kouchynhu v systemi shkilnoi osvity. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 2012. № 22 (257). S. 84-91.